

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

КУЦИК РУСЛАН РОСТИСЛАВОВИЧ

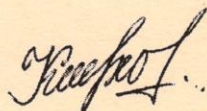
УДК 94(477.7/.8+470)«1914/1917»:327.2]:271.2:070(043.3)

**ІНФОРМАЦІЙНА ПОЛІТИКА
РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРСЬКОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНСЬКИХ ГУБЕРНІЯХ
ПІВДЕННО-ЗАХІДНОГО КРАЮ (1914–1917 РР.):
МЕТОДИ ТА ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ**

Спеціальність: 07.00.01 – історія України

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Київ – 2018

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у Київському університеті імені Бориса Грінченка.

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор,
ЩЕРБАК Віталій Олексійович,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
Історико-філософський факультет,
професор кафедри історії України.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
КОЛЯДА Ігор Анатолійович,
Національний педагогічний
університет імені М. П. Драгоманова,
професор кафедри методики викладання
суспільно-політичних дисциплін і гендерної освіти;

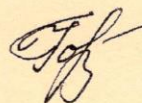
кандидат історичних наук
КИРІЄНКО Олександр Юрійович,
ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»,
начальник відділу з наукової роботи.

Захист відбудеться 10 жовтня 2018 року о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради із захисту дисертацій К 26.133.02 у Київському університеті імені Бориса Грінченка (04053, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2).

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Київського університету імені Бориса Грінченка за адресою 04212, м. Київ, вул. Маршала Тимошенка, 13-Б.

Автореферат розіслано «6» вересня 2018 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат історичних наук, доцент

І. В. Горпинченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Сучасні події в Україні яскраво продемонстрували вагомий вплив інформації на перебіг політичних процесів і настроїв суспільства. Від способів її подачі та змісту матеріалів залежить формування загальної картини подій минулого та сьогодення. Разом з тим, це явище стосується не лише мирного періоду. Фактично вперше системне застосування інформаційно-психологічних механізмів з метою впливу на масову свідомість суспільства на загальнодержавному рівні відбулося в роки Першої світової війни (1914–1918 рр.). На цей час припадає формування основних методів та засобів здійснення інформаційної політики, з усіма її структурними компонентами. Російська імперія, як одна із воюючих сторін, активно намагалася реалізувати власні заходи для створення сприятливої та позитивної інформаційно-психологічної атмосфери. Уряд країни усвідомлював необхідність обґрунтування власної участі у війні, формування почуття патріотизму та створення негативного образу ворога з метою мобілізації сил. Особливо це було актуальним для прикордонних регіонів.

Одним із таких був Південно-Західний край, основу якого складала три українські губернії: Київська, Подільська та Волинська. В роки Першої світової війни їх території були частиною Південно-Західного фронту та тилової зони і були об'єднані у військово-адміністративну одиницю Київського військового округу. Особливості географічного розташування, проходження лінії фронту, близькість до зони військових дій, широка мережа виробничої інфраструктури, зосередження важливих міських та культурних центрів забезпечували Південно-Західному краю чільне місце в тогочасній географічній, економічній, політичній та військовій кон'юнктурі імперії. Імперський уряд використовував широкий спектр методів та засобів інформаційного впливу на формування суспільної свідомості. Тогочасна пропаганда мала забезпечити широку мобілізацію сил, піднести морально-патріотичний дух населення, обґрунтувати необхідність участі у війні та продемонструвати дії уряду як визвольні та закономірно-виправдані. Окреме місце в інформаційній політиці імперської влади посідала Російська православна церква, котра під час війни продовжувала займати вагомі позиції у суспільстві та здійснювала психологічний вплив на формування масової свідомості. Наявність такої значної кількості проблемних питань, а також відсутність у сучасній українській історіографії комплексного наукового доробку, який би розкривав основні методи та засоби реалізації інформаційної політики російською імперською владою в українських губерніях Південно-Західного краю у 1914–1917 рр., визначають актуальність дослідження.

Зв'язок із науковими планами та програмами. Робота виконана в межах науково-дослідної проблеми кафедри історії України Історико-філософського факультету Київського університету імені Бориса Грінченка «Складні питання історичної пам'яті країн Центрально-Східної Європи ХХ–ХХІ ст. у парадигмі діалогічності української культури» (Реєстраційний номер: 0116U003294). Тема дисертації «Інформаційна політика російської імперської влади щодо населення

українських губерній Південно-Західного краю у 1914–1917 рр.» була затверджена Вченою радою Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол № 13 від 17 грудня 2015 р.). 22 лютого 2018 р. (протокол №2) було уточнено у наступному формулюванні: «Інформаційна політика російської імперської влади в українських губерніях Південно-Західного краю (1914–1917 рр.): методи та засоби реалізації».

Мета роботи полягає у комплексному висвітленні основних методів та засобів реалізації інформаційної політики російською імперською владою в українських губерніях Південно-Західного краю 1914–1917 рр.

Реалізація мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- проаналізувати історіографію та джерельну базу дослідження;
- висвітлити нормативно-правову базу інформаційної політики;
- розкрити роль інституту військової цензури в політиці російської імперської влади;
- визначити основні прийоми пропаганди та способи поширення інформації;
- з'ясувати роль Російської православної церкви в пропагандистській політиці імперського уряду;
- висвітлити головні заходи влади щодо боротьби з пропагандою національного та революційного спрямування;
- розкрити змістове наповнення друкованих засобів інформації та простежити їх вплив на формування суспільних настроїв.

Об'єктом дослідження є інформаційно-пропагандистська діяльність російської імперської влади на території українських губерній під час Першої світової війни.

Предметом дослідження є механізми контролю російської влади за інформаційними процесами, прийоми пропаганди та засоби впливу на формування суспільної свідомості населення Південно-Західного краю у 1914–1917 рр.

Хронологічні межі дослідження визначені його тематичною спрямованістю та завданнями й охоплюють період 1914–1917 рр. Нижня межа зумовлена оголошенням 1 серпня 1914 р. війни Російській імперії з боку Німеччини. Верхня межа дослідження визначена часом, коли у зв'язку з революційними подіями 2 березня 1917 р. Микола II зрікся престолу.

Територіальні межі роботи охоплюють територію трьох українських губерній: Київську, Подільську та Волинську, які в тогочасній офіційній літературі позначалися терміном «Південно-Західний край».

Методологія дослідження включає широкий спектр різноманітних принципів та методів дослідження. Серед принципів слід відзначити наступні: науковості, об'єктивності, історизму, системності, розвитку та комплексності. Специфіка роботи зумовлена використанням як спеціально-історичних методів: проблемно-хронологічного, порівняльно-історичного та ретроспективного, так і загальнонаукових: аналіз, синтез, індукція та дедукція. Поряд з цим, були застосовані міждисциплінарні методи: контент-аналіз та метод вибірки.

Наукова новизна роботи полягає у наступному:

- *вперше* в українській історіографії здійснено комплексне дослідження методів та засобів реалізації інформаційної політики російської імперської влади на території українських губерній (Київської, Подільської та Волинської) Південно-Західного краю в роки Першої світової війни; висвітлено нормативно-правову базу, що визначала та регламентувала прийняті інформаційні заходи з боку влади; виокремлено головні напрямки інформаційної політики, відповідно до яких використовувалися ті чи інші методи та засоби інформаційного впливу на формування суспільної свідомості населення; визначено, що з метою впливу на формування масової суспільної свідомості влада активно застосовувала такі інформаційні прийоми як «виправдань та обґрунтувань», «героїзація», «апелювання до авторитету та громадянського обов'язку», «неминучої перемоги», «перекручування історичної правди та насаджування міфів», «дезінформування», «багатократне повторення», «підміна термінів», «демонізація» та «інсинуація»; доведено, що найбільш ефективними друкованими засобами поширення інформації у період Першої світової війни виступали газети, брошури та відозви, а головними змістовими темами були твердження про: невинність російського уряду у розв'язанні конфлікту, визвольний характер війни, численні звірства та варварські дії ворога, масовий патріотизм суспільства, непереможність російської армії та складне внутрішньо-політичне становище Німеччини та її союзників;

- *уточнено*: основні аспекти діяльності інституту військової цензури, яка в роки війни зазнала значного нормативно-правового посилення та виконувала роль особливого механізму інформаційного контролю на території українських губерній Південно-Західного краю; роль церкви в тогочасних інформаційних процесах, зокрема, встановлено, що в роки війни, російська православна церква, не зважаючи на послаблення власних позицій, займала чільне місце в інформаційній політиці держави та виступала особливим механізмом впливу на формування суспільної свідомості населення і підтримки загально-імперської концепції про визволення слов'янських народів від гніту чужоземних держав; головні заходи влади щодо боротьби з пропагандою національного та революційного спрямування.

Практичне значення. Результати дослідження, його висновки та узагальнення можуть бути використані під час підготовки і написання монографій, статей, посібників, котрі за своєю тематикою дотичні до проблеми інформаційних процесів на території українських земель у 1914–1917 рр., розробки навчальних курсів та лекцій для студентів вищих навчальних закладів.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаним дослідженням, в якому викладено авторський погляд на сутність методів та засобів реалізації інформаційної політики російської імперської влади в українських губерніях Південно-Західного краю у 1914–1917 рр. Наукові результати дисертації належать особисто автору та є його теоретичним і практичним внеском у розвиток історичної науки.

Апробація результатів дослідження. Основні положення роботи було апробовано на наукових конференціях: XI Міжнародна наукова конференція студентів, аспірантів та молодих учених «Шевченківська весна» (м. Київ, 7 квітня 2016 р.); 69 Міжнародна конференція молодих учених «Каразінські читання» (м.

Харків, 29 квітня 2016 р.); II Всеукраїнська наукова конференція «Історія України: сучасні виклики» (м. Тернопіль, 18 травня 2016 р.); XXVI Міжнародна наукова конференція «Історія релігій в Україні» (м. Львів, 24–26 травня 2016 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція науковців, аспірантів, вчителів, приуроченої 125-річчю від Дня народження Патріарха УГКЦ Йосипа Сліпого: «Проблеми національно-патріотичного виховання: історичний та психолого-педагогічний аспекти» (м. Тернопіль, 23 лютого 2017 р.); Всеукраїнська молодіжна наукова конференція «Тенденції і перспективи розвитку історичної науки та філософії в умовах глобалізації» (м. Київ, 10 березня 2017 р.); VII щорічна Всеукраїнська науково-практична конференція «Київ і кияни у соціокультурному просторі України: історія міських спільнот» (м. Київ, 24 травня 2017 р.); Всеукраїнська наукова конференція «Українська історична наука в сучасному інформаційному та освітньому просторі» (м. Київ, 22–23 вересня 2017 р.).

Публікації. Основні здобутки та ключові положення дисертації відображено в 14 наукових статтях, з яких 7 – статті у фахових (визначених переліком ДАК МОН України) та науково-метричних (індексуються базою Index Scopus) виданнях; 7 – в інших виданнях (монографія, науковий збірник та матеріали конференцій).

Структура роботи складається із змісту, переліку умовних позначень, вступу, 4-х розділів, 11 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та літератури, а також додатків. Загальний обсяг дисертації становить 282 с., з них основного тексту 212.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано основну мету та завдання, окреслено об'єкт і предмет, визначено хронологічні та географічні межі, зазначено наукові методи та головні принципи дослідження, розкрито наукову новизну, показано практичне значення роботи, подано апробацію та публікації.

У першому розділі «**Історіографія, джерельна база та методологія дослідження**» проаналізовано ступінь наукового висвітлення проблеми, представлено огляд наявних джерел дослідження та охарактеризовано його теоретико-методологічні засади.

У підрозділі **1.1. «Історіографія»** висвітлено основні сучасні наукові напрацювання з досліджуваного питання. Для зручності історіографічну базу було об'єднано у дві великі групи: зарубіжна, при цьому, в останній окремо виділено праці російських істориків та вітчизняна. Фактично, першим, хто розкрив роль інформаційно-психологічного фактору в подіях 1914–1918 рр. був відомий американський політолог Гарольд Ласвель, якого по праву можна назвати «батьком» теорії пропаганди. Ґрунтовним та спеціальним дослідженням з історії інформаційних процесів у Російській імперії під час Першої світової війни є монографія німецького науковця, професора Кембриджського університету Яна Хубертуса. Також, серед зарубіжних дослідників слід відзначити чиказького

історика Джонатана Дейлі, професора Американського університету Еріка Лора та польську дослідницю Аліну Юркевич.

Окремий блок наукової літератури з історії інформаційних процесів у роки Першої світової війни складає радянська та сучасна російська історіографія. В радянський період зазначена проблематика не отримала широкої популярності, лише окремі дослідники звертали свою увагу. Така ситуація була зумовлена тотальною «матеріалізацією» історії, яка передбачала вивчення в основному соціальних, економічних та політичних питань війни. Серед дослідників, слід відзначити наступних: І. Селезньова, С. Беглова та Д. Волкогонова. Сучасна російська історіографічна нараховує значний масивом наукових праць присвячених питанням патріотизму, історії засобів масової інформації та пропаганди, формування суспільної свідомості та стану морально-релігійного духу суспільства в роки Першої світової війни. Актуальними стали роботи О. Сенявської, в яких фактично вперше розкрито соціокультурну та психологічну специфіку сприйняття поняття «чужого» в тогочасній суспільній свідомості. Ґрунтовними є наукові напрацювання О. Поршневої, Д. Гужви, О. Асташова, Е. Абдраштова та ін.

Щодо вітчизняної історіографії, то на відміну від російської, вона нараховує меншу кількість робіт. Лише в останнє десятиліття науковці приступили до активного вивчення інформаційно-психологічного фактору в роки Першої світової війни. Актуальним напрацюванням є робота Л. Питльованої, яка розкриває особливості інформаційно-психологічного забезпечення російської воєнної кампанії в Галичині під час Першої світової війни. Окремий історіографічний напрям складають роботи, які висвітлюють питання становища та розвитку періодичної преси. В цьому контексті цінними є наукові розвідки І. Басенка, І. Міляевич, Н. Мельник. Важливим є роботи Г. Степаненко, котрі присвячені особливостям пастирської діяльності православного духовенства. На сьогодні в українській історіографії окремий напрямок складають дослідження, які висвітлюють розвиток інституту військової цензури як особливої форми контролю за тогочасним інформаційними процесами. Зокрема, зазначеному питанню присвячені наукові студії українського історика О. Кириєнка.

Незважаючи на вищезазначену кількість наукових праць, на сьогодні в історіографії немає роботи, яка б комплексно розкривала методи та засоби реалізації інформаційної політики російської імперської влади на території українських губерній Південно-Західного краю у 1914–1917 рр.

У підрозділі **1.2. «Джерельна база»** охарактеризовано основні групи джерел, які були використані у процесі написання роботи. Ґрунтовну базу дослідження склали архівні матеріали, зокрема було проаналізовано 65 справ (спр.) з 23 різних фондів, серед них: 18 фондів (56 спр.) Центрального державного історичного архіву України в м. Києві (ЦДІАК України), 2 фонди (3 спр.) – Державного архіву Житомирської області (ДАЖО), 2 фонди (5 спр.) – Державного архіву Хмельницької області (ДАХО) та 1 фонд (1 спр.) Державного архіву Київської області (ДАКО).

У контексті дослідження, опрацьовані джерела було класифіковано на такі групи: законодавчі акти, актові матеріали, матеріали діловодства, статистико-

описові, матеріали періодичних видань, агітаційно-пропагандистські матеріали, джерела особового походження.

Законодавчі акти дозволили окреслити основні особливості інформаційної політики, визначити методи та засоби її реалізації, а також виокремити основні напрямки. Фактично основними документом, який визначав інформаційний курс влади в роки війни був іменний указ імператора Миколи II від 20 липня 1914 р. відповідно до якого в імперії вводилася військова цензура, міністру внутрішніх справ та головнокомандувачам армій надавалося безпосереднє право забороняти розповсюдження будь якої інформації, що могла нашкодити інтересам держави під час війни, забороняти публічні зібрання, призупиняти друк періодичних видань, обмежувати поштові відправлення тощо. Чільне місце у нормативно-правовій базі займало цензурне законодавство. В цьому контексті важливим нормативно-правовим документом було затверджене Сенатом «Тимчасове положення про військову цензуру». Значний масив джерельної бази становлять актові матеріали, а саме: циркуляри, постанови та розпорядження, які мали інструктивно-розпорядчий характер. На відміну від законодавчих актів, вони деталізують та роз'яснюють основні принципи та механізми реалізації прийнятих заходів у сфері інформаційної політики, як на загальноімперському, так і на місцевому, губернському рівні. Важливою групою джерел є матеріали діловодства, які включають поточну документацію центральних та місцевих органів влади: доповіді, донесення, протоколи, записки, листування, довідки тощо.

До статистично-описових матеріалів належать звіти Київського тимчасового комітету у справах друку за 1909–1913 та 1914–1916 рр., які розкривають вплив війни на періодику, не періодику, паперовий та книжковий ринки в Києві, а також звіт подільського віце-губернатора про вихід періодичних видань в губернії за 1914 р.

Окрему групу джерел склали матеріали періодичних видань. У роботі проаналізовано більше 100 номерів 17 газетних видань суспільно-політичного, економічного, релігійного та військового характеру. Серед опрацьованих газет слід відзначити: київські – «Киевская мысль», «Киевлянин», «Киев», «Последние новости», «Киевские губернские ведомости», «Киевская земская газета», «Южная Копейка», «Вечерняя газета», «Южная вечерняя газета», «Киевский голос»; подільські – «Подольянин», «Подолья», «Земская мысль», «Юго-Западный край»; волинські – «Жизнь Волыни», «Волынские губернские ведомости», та військове видання – «Армейский Вестник». Не менш важливою групою джерел є агітаційно-пропагандистські матеріали, котрі представлені тогочасними брошурами та відозвами.

Помітне місце у структурі джерельної бази зайняли матеріали особового походження. У цьому контексті, інформативними є спогади українських діячів: Д. Дорошенка, Є. Чикаленка, М. Ковалевського, О. Кошиця. Особливу роль під час вивчення проблеми формування суспільних настроїв населення відіграють мемуари осіб, які були безпосередніми учасниками військових дій, зокрема: М. Галагана, О. Брусилова, М. Врангеля, М. Лемке. Ґрунтовними є мемуари останнього протопресвітера військового і морського духовенства отця Георгія Шавельського. Серед особових джерел важливе місце посідають епістолярні

документи, зокрема: листування між Є. Чикаленком та П. Стебницьким за 1901–1922 рр., А. Ніковським за 1908–1921 рр., а також листи Л. Жебуньова до Є. Чикаленка за 1907–1919 рр.

У підрозділі **1.3. «Теоретико-методологічні засади дослідження»** розкрито основну специфіку теоретико-методологічної бази дисертаційного дослідження, яка включає широке коло категорій, наукових принципів і методів спрямованих на об'єктивне, всебічне та обґрунтоване висвітлення питання. Серед основних понять слід відзначити наступні: «інформаційна політика», «інформаційний вплив», «інформаційно-психологічний вплив», «методи інформаційного впливу», «прийоми інформаційного впливу», «механізми інформаційного впливу», «засоби інформації», «ідеологія», «пропаганда», «міф» та «історична імагологія». Такий спектр категорій зумовлений міждисциплінарним характером дослідження та необхідністю всебічного розгляду проблематики. Крім того, дисертація побудована на основі застосування різноманітних принципів дослідження, зокрема таких як: науковості, об'єктивності, історизму, соціального підходу, системності та комплексності. Специфіка роботи зумовлена використанням як спеціально-історичних методів: проблемно-хронологічного, порівняльно-історичного та ретроспективного, так і загальнонаукових: аналіз, синтез, індукція та дедукція. Поряд з цим, були застосовані міждисциплінарні методи: контент-аналіз та метод вибірки. За їх допомогою було опрацьовано значний обсяг газетних видань, проаналізовано їх зміст, визначено основні сюжетно-тематичні лінії, частоту вживання тих чи інших повідомлень, простежено динаміку формування та зміни образу війни, ворога, влади та країни на різних етапах.

У другому розділі **«Основні засади формування інформаційної політики російської імперської влади»** висвітлено нормативно-правову базу інформаційної політики, її основні напрямки, а також особливості розвитку інституту військової цензури.

Підрозділ **2.1. «Нормативно-правове забезпечення інформаційної політики російської імперської влади»** розкриває ключові аспекти щодо формування нормативно-правової бази, яка регламентувала інформаційні процеси на території Південно-Західного краю. Серед прийнятих нормативно-правових документів, найбільш вагоме значення мали: іменний указ імператора від 20 липня 1914 р., «Тимчасове положення про військову цензуру»; наказ міністра внутрішніх справ М. Маклакова від 13 вересня 1914 р. «Про складання переліку свідчень та зображень, які становлять військову таємницю Росії на період воєнних дій»; постанова головнокомандувача арміями Південно-Західного фронту генерала М. Іванова від 19 липня 1914 р. яка забороняла оголошення чи публічне поширення на території Південно-Західного краю будь-яких свідчень, статей, повідомлень чи чуток, котрі викликають вороже ставлення до уряду, посадових осіб, війська або військової частини; циркуляр Міністерства внутрішніх справ від 21 серпня 1914 р. щодо порядку інформування сільського населення та ін. Основна маса тогочасних нормативно-правових актів носила характер заборони та повністю обмежувала свободу слова та друку. Окремі з них вказували на необхідності проведення активної пропаганди серед населення, приховування

достовірних свідчень про події на фронті та в середині країни, а також ведення боротьби з революційною агітацією та вилучення шкідливих матеріалів. Загалом, нормативно-правова база інформаційної політики російської імперської влади у 1914–1917 рр. зазнала значного посилення, що сприяло зміцненню контролю за інформаційними процесами на території Південно-Західного краю.

У підрозділі **2.2. «Військова цензура як особлива форма контролю за поширенням інформації»** розкрито особливості розвитку інституту військової цензури, основні її функції та завдання. Головним документом, який визначав функціонування військової цензури у 1914–1917 рр. було «Тимчасове положення...» введене у дію указом Миколи II від 20 липня 1914 р. Відповідно до нього, основним її завданням було не допущення розповсюдження інформації, яка могла б нашкодити військовим інтересам держави. Під час війни існувало два види військової цензури – повна та часткова. Оскільки на території Південно-Західного краю діяв воєнний стан, то тут вводилася військова цензура у повному обсязі. Основними військово-цензурними органами були: Головна військово-цензурна комісія при Головному управлінні Генерального штабу, місцеві військово-цензурні комісії і військові цензори. На театрі воєнних дій за цензуру відповідали: штаби головнокомандуючих армій, флоту й військових округів. Загалом, за період 1914–1917 рр. відбулося активне посилення цензурного законодавства, що забезпечило військовій цензурі широкий контроль не тільки за видавничою сферою, але й усією суспільно-політичною ситуацією в регіоні. Проте, поряд з цим, в діяльності військово-цензурних органів спостерігалось ряд проблем, зокрема низький рівень кваліфікованих кадрів, нездатність цензорів опрацьовувати великий масив інформації, неузгодженість та суперечність з діями цивільної цензури.

У третьому розділі **«Методи реалізації інформаційної політики на території Південно-Західного краю»** окреслено основні прийоми та механізми впливу на формування суспільної свідомості населення, визначено роль російської православної церкви в тогочасних інформаційних процесах, розкрито головні заходи влади щодо боротьби влади з агітацією національного та революційного спрямування.

У підрозділі **3.1. «Прийоми та механізми інформаційного впливу»** висвітлено основні інформаційні прийоми та механізми, які використовувалися владою та тогочасними засобами масової інформації з метою впливу на формування суспільної свідомості. З'ясовано, що широкої популярності набули такі прийоми, як «обґрунтування та виправдання», «пропаганда патріотизму», «героїзація», «апелювання до авторитету», «апеляція до громадянського обов'язку», «неминучої перемоги». Усі вони були орієнтовані на формування позитивно-патріотичної атмосфери в країні, перекладення вини за початок конфлікту на Німеччину та їх союзників, а також мотивування населення до активної боротьби з ворогом. Не менш важливим було використання прийому «перекручування історичної правди та насадження імперських міфів», «підміни термінів», «дезінформування» та «багатократне повторення», які спрямовувались на приховування достовірної інформації та подачу її у спотвореному вигляді. Окрему групу складали прийоми, котрі формували негативний, антигуманний

образ ворога. Серед них найбільш поширеними були: «демонізація» та «інсинуація». Важливим в інформаційній політиці було використання різноманітних механізмів здійснення пропаганди. Головна роль у цьому контексті відводилась: пресі, яка виступала ефективною платформою для поширення необхідних ідей; випуску неперіодичної функціональної та малої за обсягом агітаційно-пропагандистської друкованої літератури, а саме: брошур та відозв; проведенню серед населення міст та сіл роз'яснювальних робіт; організації тематичних вечорів; а також здійсненню публічних виступів відомих науковців та політичних діячів.

Підрозділ **3.2. «Роль російської православної церкви у формуванні суспільних настроїв»** розкриває особливості участі російського православного духовенства в інформаційних процесах періоду 1914–1917 рр. Встановлено, що під час війни церква продовжувала виконувати роль особливого механізму впливу на формування суспільної свідомості населення. Вона підтримувала офіційний курс царського уряду на участь у війні та активно сприяла формуванню міфу про визволення слов'янських народів від гніту чужоземних держав. Духовенством культивувався ідея про релігійну спорідненість і єдність населення Східної Галичини та Наддніпрянської України, а Берестейська унія 1596 р. трактувалася як хибна, несправедлива та штучно насаджена. Церковні засоби інформації активно сприяли формуванню демонізованого образу Німеччини. З метою впливу на суспільну свідомість населення церква застосовувала широкий спектр механізмів: перлюстрація приватної кореспонденції, проведення роз'яснювальних робіт, влаштування молебнів, організація благодійно-патріотичних акцій. Слід відзначити, що крім пропагандистської ролі, церква виконувала інше важливе завдання, яке в умовах війни набуло актуалізації і мало прагматичне значення – це надання морально-психологічної підтримки.

У підрозділі **3.3. «Боротьба імперських органів влади з пропагандою національного та революційного спрямування»** розкрито головні заходи влади щодо протидії розповсюдженню серед населення ідей національного та революційного спрямування. Імперська пропаганда позначала український національний рух терміном «мазепинство», що трактувався як сепаратизм. Фактично з перших днів війни були заборонені та ліквідовані усі україномовні періодичні видання та місцеві магазини, що спеціалізувалися по продажу такої літератури. Важливим методом протидії національній агітації була дискредитація українського національного руху в засобах масової інформації. Поряд з цим, імперська влада вдавалася до більш радикальних методів боротьби, а саме: висування неправдивих звинувачень, що ставало причиною арештів та заслання активних представників місцевої української інтелігенції.

Важливим завданням влади була протидія агітації, яку активізували нелегальні партії та організації соціалістичного спрямування. Зокрема, у 1915 р. поліція ліквідувала київський осередок РСДРП. Було заборонено ввезення із закордону будь-якої соціалістичної друкованої літератури, а на прикордонних пунктах жандармерією проводилися обшуки багажу. Відзначимо, що крім нелегальних, під пильний контроль були взяті й організації, які мали легальний статус.

У четвертому розділі «Друковані засоби інформації як інструмент впливу на настрої населення Південно-Західного краю» висвітлено загальне становище перси, її типологію, тираж та цінову політику в 1914–1917 рр., розкрито структуру та змістове наповнення газет, брошур і відозв.

У підрозділі *4.1. «Розвиток преси в умовах війни: типологія, тираж та цінова політика»* розкрито вплив війни на розвиток преси, подано види газет, тираж та цінову політику редакцій видань, які виходили на території Київської, Подільської та Волинської губерній у 1914–1917 рр. На той часом, головним видавничим центром залишалось м. Київ, у якому станом на кінець 1914 р. виходило 62 періодичних видань, з них 17 газет. Завдяки додатковій фінансовій підтримці з боку уряду, окремі газети набули масового характеру, а їх тираж збільшився до декількох десятків тисяч. Зокрема, найбільший наклад мала «Киевская мысль» (80 тис. пр.). Активного імпульсу в розвитку отримали «газеткопійки» (60 тис. пр.). Також, зміцнили свої позиції консервативні, націоналістично-монархічні видання: «Киевлянин» (16 тис. пр.), «Киев» (6200 пр.). У той же час, негативним наслідком війни було скорочення «провінційної» преси, частина якої припинила своє існування або була перетворена у телеграми. Помітним явищем у видавничій сфері став друк військових видань, зокрема, у штабі головнокомандувача Південно-західного фронту було налагоджено випуск «Армейского вестника».

Підрозділ *4.2. «Змістове наповнення газет та їх вплив на формування суспільної думки населення»* присвячено особливостям змістового наповнення газет, їх структурі, тематичній спрямованості та ролі у формуванні масової суспільної свідомості. З перших днів військових дій редакції видань розміщувати в газетах спеціальні рубрики про події війни. Важливим завданням тогочасної періодичної літератури було обґрунтування участі Російської імперії у війні, виправдати дії влади та надати їм символічного характеру. Провідною темою газет була ідея про визвольний та справедливий характер війни, що основним завданням російської армії є звільнення братів-слов'ян від німецького та австрійського ярма. Одним із важливих тематичних напрямків преси було обґрунтування ідеї про важливість та історичну закономірність приєднання Східної Галичини. Поширеним пропагандистським матеріалом того часу стало друкування героїко-патріотичних статей. Крім цього, преса того періоду стала ефективним засобом для розміщення різноманітних патріотичних закликів, відозв, благодійних звернень та оголошень політичного й соціально-економічного характеру. Щоб закріпити в народній думці переконання про цілковиту перевагу над ворогом у війні, в газетах систематично публікувалися статті про постійні поразки німецької армії та успішність дій російської. Масового характеру у пресі набуло культивування прийому «демонізації». Редакції газет демонстрували Росію в образі високо-цивілізованої держави, основними пріоритетами якої були: свобода, право та правда. Натомість, Німеччина та її союзники постали основними антиподами, у вигляді країн-варварів, загарбників та демонів. У газетах масово розміщувалася інформація про численні звірства німців та їх союзників щодо населення завойованих територій. Крім публікації звичайних

текстових матеріалів, у пресі набули поширення карикатури політичного характеру, які висміювали та дискредитували дії ворога.

У підрозділі **4.3. «Брошури та відозви як важливі інформаційні засоби пропаганди»** проаналізовано змістове наповнення та тематичну спрямованість брошур і відозв, які під час війни набули значного поширення. На відміну від преси, вони були більш функціональними та не потребували значних витрат. Важливим завданням брошур було пояснити основні причини війни та її вагоме значення для встановлення справедливості й добробуту у світі. В цьому контексті, Росія демонструвалася як «поборниця» правди та свободи. Деякі видання демонстрували офіційну позицію вищих органів влади щодо війни, яка звичайно мала позитивно-патріотичний характер і агітувала читачів до активної боротьби. Із затягуванням строків військових дій збільшувалася кількість брошур, які закликали вести боротьбу до переможного кінця і не йти на укладання миру. Ще одним тематичним напрямком було відображення героїчних подвигів солдатів та звичайного цивільного населення. Окрему групу, складала брошури, що мали шовіністичний, антиукраїнський характер.

В роки війни важливим засобом розповсюдження інформації були відозви. Одними із перших хто долучився до процесу випуску подібних друкованих матеріалів були члени Карпато-руського визвольного комітету. 29 липня 1914 р. вони оприлюднили пропагандистську відозву, в якій пропагувалася ідея довгоочікуваного возз'єднання Східної Галичини з «великою» Росією та закликала сприяти перемозі російської армії, що несе за собою права та свободу. Незабаром, із подібними зверненнями до поляків та українців, звернувся верховний головнокомандувач Микола Миколайович. Поширеними на той час були відозви благодійного спрямування, котрі закликали населення допомагати армії та постраждалим від війни. Значна частина тогочасних звернень стосувалася економічно-господарських питань. Місцеві органи влади пропагували ідеї самоорганізації та самопомочі, закликали населення зберігати спокій, допомагати один одному по-господарству, продовжувати обробляти землі та збирати урожай.

У **висновках** сформульовані загальні підсумки дослідження та визначено основні положення дисертаційної роботи.

Визначено, що наявні на сьогодні наукові праці висвітлюють такі питання, як розвиток засобів масової інформації, їх вплив на формування суспільної свідомості, особливості застосування різних прийомів та механізмів пропаганди, морально-психологічне становища в арміях воюючих сторін, формування образу ворога тощо. Ґрунтовними є напрацювання російських дослідників, котрі в основному охоплюють проблеми інформаційних процесів на території Російської імперії. Щодо української історіографії, то вітчизняні історики лише в останні два десятиліття почали активно розвивати цей напрямок досліджень. На сьогодні більшість робіт присвячені особливостям розвитку військової цензури, становища преси та її змістовому наповненню, а також ролі православного духовенства у здійсненні психологічної допомоги населенню. Міждисциплінарний характер теми визначив наявність широкого кола джерел, частина з яких розташована у вітчизняних архівах центрального та обласного значення, зокрема, було опрацьовано 65 справ з 23-х різних фондів. Важливе значення зайняли

нормативно-правові документи, які на сьогодні є одними із найбільш поширених. Масовими за своїм характером є матеріали періодичних видань. У ході дослідження було проаналізовано більше ста номерів 17 газет суспільно-політичного, економічного, релігійного та військового характеру, які на сьогоднішній день зберігаються у Відділі газетних фондів Національної бібліотеки України імені Володимира Вернадського та Державній науковій архівній бібліотеці м. Києва. Помітне значення відіграють джерела особового характеру, аналіз яких дозволив простежити ставлення та позицію різних соціальних груп щодо навколишньої ситуації.

Встановлено, що з перших днів війни на загальноімперському та місцевому рівнях було значно розширено нормативно-правову базу, яка регламентувала інформаційні процеси в країні. Більшість прийнятих актів видавалися або Міністерством внутрішніх справ та його підзвітними структурами, або ж військовими підрозділами, що свідчить про відсутність існування єдиного, спеціального та координаційного органу, який би відповідав за інформаційну політику в імперії. Можна виділити чотири основні групи тогочасних нормативно-правових документів: перші спрямовувалися на збереження державної та військової таємниці, другі – на обґрунтування та підтримку офіційного курсу уряду, треті – пропаганду патріотизму та конструювання загальноімперських міфів і четверті – боротьбу зі «шкідливою» агітацією.

Уточнено, що важлива роль у реалізації інформаційної політики влади відводилася військовій цензурі, яка протягом 1914–1917 рр. значно зміцнила свої позиції. Головним документом, що регламентував її функціонування було «Тимчасове положення» введене у дію указом імператора від 20 липня 1914 р. Відповідно до нього, основним завданням військової цензури було унеможливити поширення будь-яких ідей, що суперечили або шкодили внутрішньо- та зовнішньополітичним інтересам уряду. З боку цензурних органів на території українських губерній Південно-Західного краю був встановлений посилений контроль за усією видавничою справою. Значній увазі військові цензори приділяли перлюстрації приватної кореспонденції, а особливо листуванню військово-полонених. За таких умов свобода слова та друку в регіоні була зведена до мінімального рівня. У той же час, в діяльності військової цензури спостерігалися певні проблеми: неорганізованість, неузгодженість та конфлікти із органами цивільної цензури, цензурні інститути через великий масив інформації та відсутність достатньо кваліфікованих кадрів, не завжди справлялася із своєю роботою.

З'ясовано основні прийоми інформаційно-пропагандистського впливу на формування суспільної свідомості. З перших днів війни широкого застосування набув прийом «виправдань та обґрунтувань», який виправдовував участь Росії у війні та формулював її образ у вигляді жертви. Одним із завдань влади було продемонструвати факт існування в країні масового патріотизму, який охопив усі верстви суспільства. Практично всі тогочасні ЗМІ Південно-Західного краю в унісон стверджували, що війна згуртувала та об'єднала усе суспільство, припинивши минулі розбрати та суперечності. Не менш важливим в інформаційній політиці було застосування прийому «героїзації», «апелювання до

авторитету» та «апеляція до громадянського обов'язку». Наростання у суспільстві бажання миру зумовило активне використання прийому «неминучої перемоги», який передбачав пропаганду тез про швидку поразку ворога та обов'язкову перемогу Росії.

Широкого використання набув прийом «перекручування історичної правди та насаджування міфів». Основними міфологемами того часу були ідеї: про «другу вітчизняну війну», «визвольний» та «справедливий» характер війни, закономірність та необхідність «возз'єднання Малої Русі (Східної Галичини, Закарпаття та Буковини) з Великою», «велику справу збирання земель руських», а також про Росію як законну спадкоємницю Київської Русі. Значного поширення набули такі прийоми як «підміна термінів», «дезінформування», «багатократне повторення» та «демонізація» ворога. Використання останнього в тогочасній пропаганді набуло систематичного характеру. Влада та ЗМІ представляли німців у вигляді дикунів та агресорів, а їхні дії як аморальні та антигуманні. В контексті «демонізації» практикувалося використання інсинуації, яка передбачала перенесення усіх тогочасних негативних якостей та стереотипів на ворога. Основними механізмами реалізації вищезазначених прийомів були: поширення інформації за допомогою преси, випуск неперіодичної функціональної та малої за обсягом друкованої літератури, проведення серед місцевого населення міст та сіл роз'яснювальних робіт, організація тематичних вечорів, а також здійснення публічних виступів відомих науковців та політичних діячів.

Визначено, що одна із провідних ролей в інформаційній політиці відводилася російській православній церкві, яка не зважаючи на внутрішню кризу, продовжувала займати досить міцні позиції у суспільстві. В умовах війни на православне духовенство покладалося дві основні функції: надання морально-психологічної підтримки та здійснення інформаційної «обробки» населення. Церква підтримувала офіційний курс уряду на участь у війні та активно сприяла формуванню міфу про визволення слов'янських народів від гніту чужоземних держав і створенню негативного, демонічного образу ворога. Головними механізмами інформаційно-психологічного впливу православної церкви на формування суспільної думки були: здійснення перлюстрації приватної кореспонденції, виконання щоденних літургій та проповідей; влаштування масштабних молебнів на честь перемог російської армії; організація благодійних акцій, проведення роз'яснювальних робіт у вигляді приватних бесід на релігійно-маральні та патріотичні теми.

Встановлено, що важливе місце в інформаційній складовій відводилось протидії пропаганді революційного та антиімперського характеру. В цьому контексті, одним із головних завдань була боротьба з українським національним рухом, ідеї якого трактувалися тогочасною владою як «мазепинські-сепаратистські» та такі, що загрожували територіальній цілісності імперії. Урядом було заборонено всю українську періодику Південно-Західного краю, а представники місцевої інтелігенції зазнали переслідувань та арештів. Не менш важливою була протидія агітації соціалістичного спрямування. Також, під пильний контроль потрапили товариства та організації, які мали легальний статус.

Доведено, що найбільш ефективними друківаними засобами поширення інформації у період Першої світової війни були газети. З початком військових дій, преса швидко реорганізувалася, зайняла провладну позицію, втратила аналітичний характер, а її матеріали в основному мали патріотичне, провоєнне та проімперське спрямування. Головними темами газет були твердження про: невинність російського уряду у розв'язанні конфлікту, визвольний характер війни, численні звірства та варварські дії німців і їх союзників, масовий патріотизм суспільства, необхідність виконання усіма громадянського обов'язку, героїзм російських солдатів, численні поразки ворога та кінцеву перемогу Російської імперії. Поряд з пресою важливими засобами розповсюдження інформації були брошури та відозви, які мали невеликий обсяг сторінок та не потребували значних зусиль і фінансових витрат для виготовлення. Як і газети, вони мали виключно пропагандистський, провоєнний та провладний характер.

Виокремлено чотири напрямки інформаційної політики, в контексті яких реалізовувалися основні методи впливу на формування суспільної свідомості у 1914–1917 рр.: I-й – збереження військової таємниці та заборона розповсюдження свідчень, що стосувалися зовнішньої безпеки Росії; II-й – підтримка загальноімперської ідеології, поширення патріотичних ідей та пропаганда міфів з метою формування позитивного та стійкого морального духу як цивільного населення, так і військових; III-й – приховування правдивої інформації про події на фронті та внутрішнє становище країни, з метою збереження стабільної психологічної атмосфери в імперії, уникнення соціальних потрясінь й невдоволення з боку цивільного населення та військових; IV-й – протидія розповсюдженню пропаганди революційного, національного, антивоєнного та антиімперського характеру.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових виданнях та виданнях що входять до міжнародних наукометричних баз

1. Куцик Р. Брошура «Війна і Державна Дума» як механізм інформаційного впливу на формування свідомості солдатів Південно-Західного фронту Російської імперії у 1915–1917 рр. *Етнічна історія народів Європи: Збірник наукових праць*. К., 2016. Вип. 48. С. 31–35.
2. Куцик Р. Нормативно-правова база інформаційної політики російської імперської влади щодо населення Київської, Подільської та Волинської губерній у 1914–1917 рр. *Україна–Європа–Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини* / Гол. ред. Л. М. Алексієвєць. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2016. Вип. 17: 25-й річниці Незалежності України присвячено. С. 266–275.
3. Куцик Р. Російськомовна преса Київщини, Поділля та Волині у 1914–1917 рр. *Етнічна історія народів Європи: Збірник наукових праць*. К., 2016. Вип. 50. С. 45–50.

4. Куцик Р. Карикатура як особливий механізм інформаційної пропаганди на території українських губерній Південно-Західного краю у 1914–1917 рр. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Запоріжжя: ЗНУ, 2017. Вип. 47. С. 86–91.

5. Куцик Р. Боротьба російської імперської влади з пропагандою революційного спрямування на території українських губерній Південно-Західного краю (1914–1917 рр.). *Український історичний збірник*. К.: Інститут історії України НАН України, 2017. Вип. 19. С. 175–188.

6. Куцик Р. Брошура як важливий засіб імперської пропаганди на території Київської, Подільської та Волинської губерній у 1914–1917 рр. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія. Збірник наукових праць / За заг. ред. проф. О.А. Мельничука*. Вінниця: ФОП Корзун Д.Ю, 2017. Вип. 25. С. 366–372.

7. Куцик Р. Прийоми інформаційного впливу російської імперської влади на населення Київської, Подільської та Волинської губерній у 1914–1917 рр. *Київські історичні студії: науковий журнал*. Київ. ун-т ім. Б. Грінченка; редкол.: Щербак В., Михайловський В., Салата О., Голубев В. та ін. К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2017. № 1 (4). С. 82–87.

Статті в інших виданнях

8. Куцик Р. Проблеми інформаційного впливу на події Першої світової війни у сучасній зарубіжній та вітчизняній історіографії. *Українська історична наука в сучасному освітньому та інформаційному просторі: монографія / Наукова редакція д. і. н., проф. О. О. Салати*. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2018. С. 18–34.

9. Куцик Р. Роль Російської православної церкви в інформаційній політиці імперської влади щодо населення українських губерній Південно-Західного краю у 1914–1917 рр. *Історія релігій в Україні: науковий збірник світлій пам'яті професора Ярослава Дашкевича (1926–2010). Частина 1: Церковна історія / За заг. ред. М. Капралю, О. Киричук, І. Орлевич*. Львів: Інститут релігієзнавства філія Львівського музею історії релігії, «Логос», 2016. С. 464–471.

10. Куцик Р. Класифікація нормативно-правової бази інформаційної політики Російської імперії щодо українських губерній Південно-Західного краю у 1914–1917 рр. *Каразінські читання (історичні науки): тези доповідей 69-ї міжнародної наукової конференції (м. Харків, 29 квітня 2016 р.)*. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2016. С. 120–121.

11. Куцик Р. Боротьба Російської імперії з ворожою агітацією на території Південно-Західного краю під час Першої світової війни: нормативно-правовий аспект. *Шевченківська весна – 2016: історія: матеріали XIV Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених / Редкол.: проф. І. К. Патриляк (голова), ас. І. Г. Адамська (заст. голови), О. Р. Магдич (відп. редактор)*. К., 2016. С. 56–59.

12. Куцик Р. Введення інституту військової цензури на території Південно-Західного краю Російської імперії у 1914 р. *Історія України: сучасні*

виклики: матеріали II Всеукраїнської наукової конференції. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2016. С. 73–80.

13. Куцик Р. Формування патріотичної і провоєнної позиції в учнів та студентів Київського навчального округу у 1914–1917 рр. *Проблеми національно-патріотичного виховання: історичний та психолого-педагогічний аспекти: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Тернопіль, Україна, 23 лютого 2017 року)* / укладачі: В. С. Мисик, І. Ф. Янюк, Т. Г. Дідух, О. А. Ревуцька. Тернопіль: ТОКІППО, 2017. С. 88–90.

14. Куцик Р. Відозви як важливий інформаційний засіб на території українських губерній Південно-Західного краю у 1914–1917 рр. *Тенденції і перспективи розвитку історичної науки та філософії в умовах глобалізації: матеріали Всеукраїнської молодіжної наукової конференції, 10 березня 2017 р., м. Київ*; ред. кол.: Салата О.О., Саган Г.В., Куцик Р.Р. К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2017. С. 48–54.

АНОТАЦІЯ

Куцик Р. Р. Інформаційна політика російської імперської влади в українських губерніях Південно-Західного краю (1914–1917 рр.): методи та засоби реалізації. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 07.00.01 – історія України. – Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ, 2018.

У дисертації вперше в українській історіографії здійснено комплексне дослідження методів та засобів реалізації інформаційної політики Російської імперії на території українських губерній (Київської, Подільської та Волинської) Південно-Західного краю у 1914–1917 рр. У роботі розкрито українську та зарубіжну історіографію, вивчено джерельну базу та окреслено теоретико-методологічні засади дослідження. Висвітлено нормативно-правове забезпечення інформаційної політики російської імперської влади та розвиток інституту військової цензури, як особливої форми контролю за розповсюдженням інформації. З'ясовано основні прийоми та механізми пропагандистського впливу на формування суспільної свідомості населення. Визначено роль російської православної церкви в інформаційній політиці імперського уряду. Розкрито головні заходи влади щодо боротьби з агітацією національного та революційного характеру. Проаналізовано тогочасні друковані засоби масової інформації, а саме пресу, брошури та відозви, висвітлено їх структуру, змістове наповнення та основні тематичні напрямки..

Ключові слова: інформаційна політика, Російська імперія, Південно-Західний край, Перша світова війна, методи інформаційного впливу, пропаганда, військова цензура, друковані засоби інформації, російська православна церква.

АННОТАЦИЯ

Куцьук Р. Р. **Информационная политика российской имперской власти в украинских губерниях Юго-Западного края (1914–1917 гг.): методы и средства реализации.** – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук (доктора философии) по специальности 07.00.01 – история Украины. – Киевский университет имени Бориса Гринченка, Киев, 2018.

В диссертации впервые осуществлено комплексное исследование методов и средств реализации информационной политики Российской империи на территории украинских губерний (Киевской, Подольской и Волынской) Юго-Западного края в 1914–1917 гг. В работе раскрыта украинскую и зарубежную историографию, изучены источники и обозначены теоретико-методологические основы исследования. Освещено нормативно-правовое обеспечение информационной политики российской имперской власти и развитие института военной цензуры, как особой формы контроля за распространением информации. Выявлены основные приемы и механизмы пропагандистского влияния на формирование общественного сознания населения. Определена роль русской православной церкви в информационной политике имперского правительства. Раскрыты главные меры власти по борьбе с агитацией национального и революционного характера. Проанализированы тогдашние печатные средства массовой информации, а именно прессу, брошюры и воззвания, освещено их структуру, содержательное наполнение и основные тематические направления.

Ключевые слова: информационная политика, Российская империя, Юго-Западный край, Первая мировая война, методы информационного воздействия, пропаганда, военная цензура, печатные средства информации, русская православная церковь.

ANNOTATION

Kutsyk R. R. **Information policy of the Russian imperial authorities regarding in the Ukrainian governorates of South-West Kray (1914–1917): methods and means of implementation.** – Manuscript copyright.

The Ph.D. thesis in Historical Sciences in the specialty 07.00.01 – History of Ukraine. – Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, 2018.

A comprehensive research concerning the methods and means of implementing the information policy of the Russian Empire on the territory of Ukrainian governorates (Kyiv, Podillia and Volyn) of South-West Kray during the First World War was carried out for the first time in Ukrainian historiography in the Ph.D. thesis. Ukrainian and foreign historiography were analysed, the source base was studied and theoretical and methodological principles of the research were outlined. The normative and legal support of information policy is emphasized. It was found out that there was no special body responsible for information policy in the Russian Empire during the war. This function was shared between the bodies of the Ministry of Internal Affairs and military

structures. The Ph.D. thesis reveals peculiarities of the development of the Institute of military censorship, its normative legal basis, main functions and tasks. Its main purpose was not to allow dissemination of information that could harm the military interests of the state. There was an active strengthening of censorship legislation during the period of 1914–1917, which provided military censorship with broad control not only in the publishing sphere but also in the whole socio-political situation in the region.

Implementation of information policy involved the use of a wide range of methods of information and psychological impact on the formation of social consciousness. In this context, the key role was assigned to special propaganda techniques. Their main task was to create a positive-patriotic atmosphere in the country, to transfer the blame for the beginning of the conflict to Germany and their allies, to motivate the population to actively fight with enemy, to conceal reliable information and to present it in a distorted form, to form a negative and inhuman image of the enemy. The use of various mechanisms for the promotion of propaganda was important in information policy, namely: dissemination of information through the press, production of non-periodic functional and small in terms propaganda literature, conducting explanatory works among population in towns and villages, organizing thematic nights, and giving public speeches by prominent scholars, political and religious figures.

The research established that during the war the Russian Orthodox Church, which supported the official course of the tsarist government for participation in the war and actively promoted the myth formation about the liberation of the Slav peoples from the oppression of foreign powers, continued to play a special role in shaping the public consciousness of the population. The idea of religious affinity and unity of the population of Eastern Galicia and Dnieper Ukraine was cultivated by Clergy, and the Brest Union in 1596 was interpreted as false, unfair and artificially inspired.

An important role in the information component was the counteraction to the agitation of revolutionary and national character. In this context, one of the main tasks was the struggle against the Ukrainian national movement, whose ideas were interpreted by the authorities as «Mazepa-separatist movements» and threatened to the territorial integrity of the empire. In fact, it was a policy of informational chauvinism, which resulted in a ban of all Ukrainian periodicals in the region and persecution of representatives of the local national elite. No less important was the counteraction to the socialistic agitation. Also, societies and organizations that had legal status fell under close control.

A significant role in the implementation of propaganda had the mass media. It was found that the press was suffered a certain reorganization, which, at the beginning of the war, had a pro-government position, lost its analytical character, and its materials were mainly patriotic, pro-military and pro-imperial. The leading issue in the newspapers was the idea of a liberating and fair nature of the war that the struggle was for the liberation of fraternal people from the oppression of foreign powers. The key task of the press was to form a negative and inhuman image of the enemy. Along with the newspapers, important means of disseminating information were brochures and appeals that had a small number of pages and did not require much effort and financial costs to make.

Key words: information policy, Russian Empire, South-West Kray, The First World War, methods of information impact, propaganda, military censorship, printed media, Russian Orthodox Church.